

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата психологічних наук, доцента Власенко Софії Борисівни на дисертацію Погоріленка Артура Васильовича на тему: «Гуманістичні ідеї в законодавстві як детермінанта формування правосвідомості громадян», подану до захисту в спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» зі спеціальності 053 «Психологія»

Ступінь актуальності обраної теми. В умовах сьогодення гуманістичні ідеали та цінності виступають фундаментальною доктриною переважної більшості міжнародних нормативно-правових актів. Водночас в сучасному суспільстві наявні ознаки кризи законодавчих та інституційних механізмів, покликаних захищати людину як найвищу цінність, її честь та гідність, право на життя, на свободу та особисту недоторканість, толерантність по відношенню до особистості, справедливість, рівноправність тощо. Проблема набула особливої актуальності після повномасштабного вторгнення росії в Україну, що створило найбільшу, з часів Другої світової війни, загрозу безпеці Європи, в тому числі, її гуманістичним ідеалам, нормам, ціннісним уявленням. Останнє поставило під сумнів роль законодавства у процесі формування та розвитку гармонійної та конструктивної правосвідомості громадян, тобто ставлення соціальних суб'єктів до чинних норм права та правових явищ, регулювання на цій основі правових відносин та визначення тенденцій до змін останніх. І хоча поняття правосвідомості, механізмів її формування, особливостей розвитку, а також конкретних механізмів, які визначають опосередковуючий вплив законодавства на процес формування правосвідомості особистості – це повно та всесторонньо вивчені питання юридичної психології та суміжних наукових галузей, в той же час, звертає на себе увагу відсутність системного наукового дослідження, спрямованого на вивчення гуманістичних законодавчих ідей, що визначають формування правосвідомості громадян, а також напрацювання конкретних законодавчих змін, покликаних сприяти формуванню гармонійної та конструктивної правосвідомості суб'єктів соціальної взаємодії.

Беручи до уваги вищевикладене, актуальність теми дисертації Погоріленка А. В. «Гуманістичні ідеї в законодавстві як детермінанта

формування правосвідомості громадян» не викликає сумнівів як у науковому, теоретичному, так і у практичному аспектах.

Тему дисертаційного дослідження затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ, протокол №22 від 29.10.2019 року.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Аналіз дисертації та наукових публікацій Погоріленка А. В. надають змогу дійти висновку щодо логічності та структурованості дослідження. Автор коректно формулює мету, предмет та завдання роботи, вірно обирає методи проведення наукового дослідження. Зміст дисертації в цілому характеризується високим теоретичним та науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань.

Задля досягнення поставленої мети дисертант використовує загальнофілософські, загальнонаукові, емпіричні методи наукового дослідження (опитування, тестування), методи математичної статистики.

Дослідження було проведене із громадянами України та США, що дозволило порівняти вплив гуманістичних ідей законодавства на формування правосвідомості особистості у двох країнах.

Дисертація Погоріленка Артура Васильовича є цілісним науковим дослідженням, що розкриває нові підходи до актуальної суспільної проблеми та пропонує практичні шляхи їх вирішення.

Як зазначалося вище, виклад матеріалу дисертаційної роботи характеризується логікою та послідовністю, робота оформлена відповідно до вимог, які сформульовані до такого виду робіт.

При написанні дисертаційної роботи автором було проаналізовано значну кількість теоретичної літератури (212 наукових джерел), серед яких переважну більшість складають англійські джерела. Такий ґрунтовний та детальний аналіз дозволив авторові повно та всебічно дослідити основні теоретичні положення, відповідно до теми дисертації, провести власне емпіричне дослідження та встановити особливості впливу гуманістичних ідей на формування правосвідомості особистості, сформулювати авторські зміни до

законодавства України, спрямовані на протидію деформації правосвідомості у громадян.

Отримані автором дані є достатньо інформативними, об'єктивними та характеризуються науковою новизною. Результати апробовано на достатньому рівні, зокрема викладені у 6 статтях, серед яких 5 статей надруковані у фахових наукових виданнях України категорії «Б», 1 стаття – у регулярному науковому виданні іноземної держави, що входить до Організації Економічного Співробітництва та розвитку. Окрім того, результати дисертаційного дослідження висвітлені на 4 міжнародних та національних науково-практичних конференціях.

Вищевикладене надає змогу дійти висновку, що дисертація Погоріленка Артура Васильовича є самостійною працею, що виконана на високому науковому рівні.

Новизна представлених теоретичних та / або експериментальних результатів, проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Представлені у дисертації положення, концептуальні засади, структура, постановка завдань та їх вирішення, узагальнені висновки являють за своєю суттю результат реалізації авторських ідей та самостійно виконаної наукової праці. У роботі Погоріленка А. В. вперше емпірично продемонстровано вплив гуманістичних ідей законодавства на формування структурних компонентів особистості. Зокрема: самоповаги, самосприйняття, ціннісних орієнтацій, часових компетенцій. Авторіві вдалося довести конструктивний вплив законодавчої реалізації гуманістичної ідеї цінності життя кожної особистості на правову ідеологію, правову психологію та поведінкові компоненти правосвідомості. З метою протидії виявленню у громадян деформаціям правосвідомості, Погоріленком А. В. були запропоновані авторські зміни до законодавства України. Окрім перерахованих, у дисертації містяться інші положення, висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни проведеного дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Усі результати дисертаційного дослідження Погоріленка Артура Васильовича достовірні та науково обґрунтовані, що підтверджується такими положеннями:

- основні результати та висновки дисертаційного дослідження були оприлюднені на міжнародних та національних науково-практичних конференціях;
- основні положення дисертації викладені у 6 наукових статтях, серед яких 5 статей надруковані у фахових виданнях України категорії «Б».

Практична значущість результатів дослідження. Сформульовані та викладені у дисертації положення, узагальнення, висновки та пропозиції можуть бути використані у таких сферах:

- у науково-дослідній діяльності. В першу чергу, мова іде про вирішення проблем, що мають безпосередній зв'язок із темою дослідження;
- у правотворчій діяльності. Варто зазначити, що автором було розроблено низку змін до законодавства України, покликаних протидіяти виявленим у громадян деформаціям правосвідомості;
- у освітній діяльності. В тому числі, в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні таких навчальних дисциплін як «Філософія», «Юридична психологія», «Професійно-психологічна підготовка правника», «Психологія девіантної поведінки» та інших дисциплін психологічного циклу;
- у практичній діяльності. Зокрема у роботі практичних психологів.

Результати дисертаційного дослідження Погоріленка Артура Васильовича були впроваджені в освітньому процесі та науково-дослідній діяльності Національної академії внутрішніх справ (акт про впровадження результатів дисертації від 15.07.2023), Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 31 липня 2023), Благодійної організації «Благодійний фонд «Карітас-Київ» (акт про

упровадження результатів дисертаційного дослідження вих.№186 від 31.07.2023), Громадської організації «Українська Асоціація Християнської Психології» (довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження №26/07 від 26.07.2023).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація Погоріленка Артура Васильовича написана державною мовою, характеризується чіткою структурою та логікою викладення матеріалу, відповідає вимогам МОН України та Порядку присудження наукового ступеня доктора філософії. Дисертація складається із анотації, списку публікацій здобувача за темою дисертації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів та восьми підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи складас 207 сторінок, з яких основного тексту – 144 сторінки. Список використаних джерел нараховує 212 найменувань.

Анотація. Відображає основні тези дослідження. Викладена українською та англійською мовами, містить список публікацій дисертанта за темою дослідження.

У **вступі** здобувач обґрунтовує вибір теми дослідження, окреслює мету, розкриває зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами, грантами, визначає наукові завдання, об'єкт та предмет дослідження, його методологію, характеризує емпіричну базу дослідження, аргументує наукову новизну отриманих результатів, теоретичне та практичне значення результатів роботи, їх практичну цінність.

У **розділі 1 «Загальнотеоретична характеристика правосвідомості та система детермінуючих її розвиток факторів»**, аналізуючи феномен правосвідомості як засадчу категорію юридичної психології, дисертант надає визначення поняттю з позиції різних авторів, характеризує компоненти правосвідомості, класифікує її види, визначає функції та ознаки.

Розглядаючи систему детермінуючих розвиток правосвідомості факторів та місце законодавства серед них, Погоріленко А. В. класифікує та

характеризує фактори, що впливають на формування та розвиток правосвідомості особистості, відносячи законодавство до об'єктивних інституційних мікрофакторів, які в ряді випадків характеризуються конструктивністю та мають довготерміновий ефект.

У підрозділі 1.3 «Механізми детермінуючого впливу законодавства на правосвідомість» Артур Васильович коротко викладає результати власного емпіричного дослідження, присвяченого аналізу впливу законодавства на правосвідомість через ознайомлення індивідів із його змістом. Проведене емпіричне дослідження дозволило авторові дійти висновку, що безпосереднє ознайомлення із законодавством – це дієвий, проте не єдиний механізм детермінації розвитку правосвідомості. До важливих детермінант розвитку правосвідомості Артур Васильович відносить також правовий вплив та правове регулювання. Окрім того, у структурі даного підрозділу здобувач наводить переконливі приклади впливу законодавства на формування правосвідомості особистості в умовах динамічних змін.

У розділі 2 «Формувальна роль гуманістичних ідей у розвитку правосвідомості громадян» автор розглядає вплив гуманістичних ідей в законодавстві на правосвідомість в історичному аспекті. Зокрема, виділяє періоди розвитку гуманістичних ідей. Серед останніх: античний період, період Середньовіччя, Відродження, Нового часу, сучасний гуманізм (XX-XXI ст.). На основі проаналізованих літературних джерел Артур Васильович формує власне визначення поняття «гуманістична ідея».

Аналізуючи систему гуманістичних ідей у міжнародному законодавстві сучасності, Погоріленко А. В. пропонує власну систематику, а також класифікацію останніх, що включає базові та похідні гуманістичні ідеї.

В рамках підрозділу 2.3 «Психологічні підходи до формування самосвідомості під впливом гуманістичних ідей» автор розглядає різноманітні психологічні підходи з метою вибору найбільш ефективного діагностичного інструментарію, спрямованого на встановлення взаємозв'язку між гармонійним формуванням особистості та впливом гуманістичних ідей. Артур Васильович

зупиняє свою увагу на понятті самоактуалізації особистості, оскільки, на думку автора, лише самоактуалізована особистість є найбільш здатною до розвитку. Задля досягнення мети дослідження було обрано Самоактуалізаційний тест (САТ) (Е. Шостром в адаптації). В межах теми дослідження автор обирає ті шкали САТ, які найбільш піддаються впливу гуманістичних ідей: компетентність у часі, ціннісні орієнтації, самоповага та самоприйняття, уявлення про свободу людини, прийняття агресії, контактність.

Артур Васильович також досліджує взаємозв'язок між впливом гуманістичних ідей та самоактуалізацією особистості. Межами даного емпіричного дослідження було встановлено позитивний вплив гуманістичних ідей на усі компоненти правосвідомості: правову ідеологію, правову психологію та поведінковий компонент.

У розділі 3 «Детермінуючий вплив гуманістичних ідей в законодавстві на розвиток правосвідомості» автор висвітлює результати крос-культурного емпіричного дослідження. Для реалізації мети дослідження Артуром Васильовичем було обрано метод опитування та порівняльний метод. Суть останнього полягає у порівнянні стану розвитку правосвідомості у громадян країн із різним законодавчим регулюванням одного із важливих питань суспільно-політичного життя. У якості гуманістичної ідеї автор обрав цінність та гідність кожної людини, що знаходить відображення у різних правах, базовим із яких є право на життя, зокрема право на життя ненароджених.

Емпірична база дослідження включала в себе громадян України та громадян США (штат Луїзіана). Звертає на себе увагу досить ґрунтовний та структурований аналіз отриманих результатів.

Авторові вдалося встановити позитивний вплив гуманістичних ідей законодавства на формування правосвідомості громадян, зокрема те, що відсутність певних гуманістичних ідей у законодавчих актах, може чинити деструктивний вплив на формування правосвідомості особистості.

З урахуванням результатів проведеного дослідження, задля профілактики виникнення деформацій правосвідомості, що пов'язані із неналежною реалізацією базової гуманістичної ідеї цінності та гідності кожної людини в Україні, автором було запропоновано низку змін до українського законодавства. Зокрема: Цивільного Кодексу України, Кримінального Кодексу України, Закону України «Основи законодавства про охорону здоров'я» та ін.

Після кожного розділу та дисертації загалом сформульовані **висновки**, які характеризуються повнотою, точністю та інформативністю. Висновки відповідають отриманим результатам, мають належну аргументацію та високий рівень достовірності.

Беручи до уваги вищевикладене, варто зазначити, що дисертація Погоріленка Артура Васильовича – це завершена наукова праця, результати якої удосконалюють теоретичні та практичні положення щодо розкриття впливу гуманістичних ідей у законодавстві на формування правосвідомості громадян.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення дисертації та наукових публікацій здобувача фактів порушення академічної доброчесності виявлено не було. Дисертація Погоріленка Артура Васильовича – це оригінальна, самостійно виконана наукова праця.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Оцінюючи загалом позитивно винесену на захист дисертацію А. В. Погоріленка, варто відзначити певні дискусійні питання, що потребують уточнення та додаткової аргументації під час захисту.

1. У підрозділі 3.1 «Механізми детермінуючого впливу законодавства на правосвідомість» автор наводить результати власного емпіричного дослідження, покликаного визначити вплив законодавства через ознайомлення індивідів та груп людей із його змістом (с. 38). При представленні результатів доцільно було б обґрунтувати методику емпіричного дослідження відповідно до визначених параметрів, а також описати процедуру її застосування.

2. У підрозділі 2.3 «Психологічні підходи до формування правосвідомості під впливом гуманістичних ідей» Артур Васильович представляє результати власного емпіричного дослідження, проведеного за допомогою методу тестування із використанням Самоактуалізаційного опитувальника (САТ) (Е. Шостром у адаптації). Здобувачеві варто звернути увагу на наявність технічних помилок у ініціалах авторів опитувальника, що прослідковується у тексті дисертації, проте не впливає на наукову цінність дослідження.

3. Потребує пояснення доцільність включення у зміст дисертаційної роботи фотографій, які ілюструють внутрішньоутробний розвиток дитини (с. 110, 111), що вбачається дещо нетрадиційним для формату такого виду робіт.

Викладені вище дискусійні положення та зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Погоріленка Артура Васильовича, оскільки не стосуються найбільш значних положень і висновків роботи й не применшують належного її рівня.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Погоріленка Артура Васильовича на тему: «Гуманістичні ідеї в законодавстві як детермінанта формування правосвідомості громадян», подана на здобуття ступеня доктора філософії, за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що містить суттєві положення для розвитку наукової психології. За науковою та практичною значущістю здобутих результатів відповідає спеціальності 053 «Психологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 р.) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та

скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – Погоріленко Артур Васильович – за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія».

Рецензент:

доцент кафедри юридичної психології,
кандидат психологічних наук, доцент

Софія ВЛАСЕНКО

